

Lunch in Europa

Zullen we eerst gaan lunchen? Hier ziet het er wel leuk uit. Donkerhouten stoelen en egaal witte tafelkleden. ‘Modern Europees’, volgens mijn restaurant-app.

Een tafel aan het raam? Pizza margherita en een Budweiser voor jou? Ik neem het kalfsvlees, met een glas rode wijn.

Wist je dat de pizza margherita zijn naam naar ver-
luidt ontleent aan een bezoek dat de Italiaanse koningin
Margherita in 1889 aan Napels bracht? En ik hoop dat
je Budweiser het origineel uit České Budějovice in het
huidige Tsjechië is, waar ze al meer dan zeven eeuwen
bierbrouwen. De moderne Amerikaanse versie heet
Budweiser, als eerbetoon aan de Duitse naam van die
stad, Budweis, maar ik denk dat je het Tsjechische bier
lekkerder zult vinden.

Oké, als ik ‘Europa’ zeg, waar denk je dan aan? Niet
te lang over nadenken. Ik wil je eerste spontane asso-
ciatie bij dat woord horen. Een zonnig mediterraan
strand? De omtrekken van dat continent op een kaart?
Een stad als Parijs, Berlijn of Rome? Je favoriete voet-

balelftal? Of misschien de Europese Unie?

Iedereen heeft zijn eigen idee van Europa. Vertel me wat jouw Europa is en ik zal je zeggen wie je bent.

Je denkt misschien dat het tamelijk normaal is dat je na deze lekkere lunch een bus naar het vliegveld kunt nemen en dan op een budgetvlucht naar de andere kant van het continent kunt stappen. Of je nu vanuit Lissabon in Portugal naar Tallinn in Estland reist of van Helsinki in Finland naar Athene in Griekenland, je hoeft niet eens geld te wisselen, want je betaalt op al die plekken met de euro. Op al die vluchten vertrek én arriveer je in een liberaal, democratisch land dat ingebed is in één grote politieke gemeenschap. Als je het geluk hebt om Europees staatsburger te zijn – inwoner van een EU-lidstaat –, heb je zelfs het recht om een baan te zoeken in je land van aankomst en daar te gaan wonen.

Misschien vind je dat doodnormaal, maar als je terugkijkt op de geschiedenis of door de wereld van nu reist, is het ronduit ábnormaal. Er is nog nooit eerder zo'n Europa geweest. Er is geen enkel ander continent waar zoiets bestaat.

Dit is een prestatie waarop wij Europeanen trots kunnen zijn. Een paar jaar geleden hielp ik bij het opstellen van een wereldwijde opiniepeiling waarin de vraag werd gesteld waar mensen het liefst zouden wonen buiten hun eigen land. 'Een land binnen de EU' was een van de twee favoriete bestemmingen voor mensen in Turkije, Saoedi-Arabië, Zuid-Korea, Zuid-Afrika en Brazilië. (De andere was de Verenigde Staten.) Het Europa dat we na het einde van de Tweede Wereldoorlog

hebben opgebouwd is, ondanks al zijn gebreken, een van de aantrekkelijkste plekken op aarde om te bezoeken, studeren, werken en wonen.

Maar laten we een paar dingen bedenken, voordat we te arrogant worden. Duizenden jaren lang was dit niet de manier waarop Europeanen met elkaar omgingen. En het is zeker ook niet de manier waarop we onze medemens op deze aardbol behandelden in de lange geschiedenis van het Europese kolonialisme. Europa was verantwoordelijk voor een paar van de beste dingen uit de menselijke geschiedenis, maar ook voor een paar van de slechtste, zoals de Holocaust: de moord op 6 miljoen Joden tijdens de Tweede Wereldoorlog. Er is nog steeds het nodige mis met de manier waarop Europa veel mensen behandelt, onder wie zijn eigen burgers. Volgens officiële cijfers loopt één op de vier kinderen in de EU het risico om in armoede te leven. Daar komt nog bij dat alles wat we sinds 1945 hebben opgebouwd momenteel wordt bedreigd, van buitenaf en van binnenuit.

Sorry, verpest ik de sfeer een beetje? Neem nog een drankje! Of een toetje misschien?

Mmm, ik kan die apfelstrudel niet weerstaan. Tiramisu voor jou?

Ik heb mijn leven lang Europa bestudeerd, door Europa gereisd, genoten van de enorme variatie binnen Europa, meegedaan aan debatten over Europa, over Europa geschreven en me er zorgen over gemaakt. Ik ben nog nooit zo bezorgd geweest als nu. Daarom heb ik in dit

boekje geprobeerd te destilleren wat Europa is, hoe het geworden is zoals het nu is, en waarom de toekomst ervan nu aan een zijden draadje hangt. Ik hoop dat je het interessant zult vinden. Het is een heel korte introductie op 's werelds kleinste en grootste, oudste en nieuwste, meest verenigde en meest verdeelde continent.

Europa is zo klein dat een geograaf die nu naar de wereld zou kijken het niet eens een continent zou noemen. Volgens een vaak aangehaalde schimpscheut is het hoogstens een 'uitsteeksel van Azië'. Als we de alom geaccepteerde geografische grenzen van Europa aanhouden, is het totale oppervlak zo'n 10 miljoen vierkante kilometer – ruwweg even groot als de Verenigde Staten (9,8 miljoen vierkante kilometer) en Canada (10 miljoen vierkante kilometer) – en kleiner dan de volledige omvang van de Russische Federatie (17,1 miljoen vierkante kilometer). Maar het is ook het grootste continent, in die zin dat geen ander continent alle andere zo beïnvloed heeft.

Wat voor dag is het vandaag? Waar je ook vandaan komt in de wereld, hoogstwaarschijnlijk gebruik je het systeem van twaalf maanden per jaar dat in de eerste eeuw voor Christus* is bedacht door Julius Caesar, toen die de functie van 'dictator' bekleedde in het oude Rome. De maand juli is naar hem vernoemd. In de

* Dit systeem, waarin de jaren geteld worden vanaf de geboorte van Jezus Christus, is opgesteld door de zesde-eeuwse christelijke monnik Dionysius Exiguus. Ook dit heeft zich over de wereld verspreid vanuit een Europa dat zich eeuwenlang nauw verbonden voelde met het christendom.

eeuwen daarna raakte deze ‘juliaanse’ kalender steeds meer uit de pas met de opeenvolging van de seizoenen. Om die groeiende vervorming te corrigeren, is onze huidige kalender in 1582 geïntroduceerd door paus Gregorius XIII. Maar de Russen bleven bij de oude kalender, tot ze hun keizer (de ‘tsaar’, wat een gerussificeerde versie is van ‘Caesar’) aan de kant zetten in de revolutie van 1917, waarna de nieuwe communistische staat dertien dagen vooruitsprong om de moderne tijd in te halen. Een bekende grap luidt dus: waarom zijn 1 tot en met 13 februari 1918 de gelukkigste dagen uit de Russische geschiedenis? Omdat ze nooit hebben plaatsgevonden!

Naast data zijn er ook plaatsen. Waarom heet Amerika Amerika? Omdat ene Martin Waldseemüller, een Duitse kaartenmaker, besloot het mysterieuze gebied aan de overkant van de Atlantische Oceaan te vernoemen naar Amerigo Vespucci, een Italiaanse ontdekkingsreiziger die een paar jaar daarvoor de kust van het huidige Brazilië had bereikt. Een van de redenen dat Amerigo met die ultieme vernoeming aan de haal ging, waren de sensationele verslagen die kort na zijn terugkeer verschenen over wat hij naar verluidde wel niet allemaal in de Nieuwe Wereld gezien had, tot seks, kannibalisme en wat al niet aan toe. (Dit is een vroege illustratie van de trieste waarheid dat pulpjournalistiek verkoopt.) Amerika heet dus alleen Amerika omdat de ene Europeaan besloot het naar een andere te vernoemen. Volgens een online geografische gids zijn er negentien Wenens op de wereld (waaronder het Oos-

tenrijkse origineel, waar je de beste apfelstrudel krijgt), achtentwintig Londens, achtenveertig Parijzen en eenenzeventig Berlijnen.

De ober die ons zonet heeft bediend, Yahya, komt uit Marokko. In Europa wonen tegenwoordig mensen van over de hele wereld, evenals hun kinderen en kleinkinderen. Dat komt vaak doordat hun herkomstland in Azië, Afrika of Amerika ooit gekoloniseerd is door Europeanen. Zoals ze weleens heel ad rem tegen identitaire types kunnen zeggen: ‘Wij zijn hier omdat jullie daar waren.’

Om dezelfde reden hebben buiten Europa zo’n 2,8 miljard mensen over de hele wereld het Engels als een van hun officiële landstalen, 416 miljoen het Spaans en 377 miljoen het Frans. Maar waarom spreken Brazilianen Portugees terwijl verder bijna iedereen in Zuid-Amerika Spaans spreekt? Omdat in 1494 de monarchen van Portugal en Spanje in het stadje Tordesillas een kaarsrechte noord-zuidlijn trokken, 370 *leagues* ten westen van de Kaapverdische Eilanden, en zeiden: ‘Ten westen daarvan Spaans, ten oosten Portugees.’ Ze hadden niet dezelfde ideeën over de lengte van een league en ze wisten ook niet hoe je zo’n ding precies moest meten, maar het was genoeg om Portugal een claim op Brazilië te geven.

Zoek de Kaapverdische Eilanden op je telefoon-app en zoek dan de Spaanse plaats Tordesillas op. Zoom uit en overzie een vertrouwd beeld van de wereld. Noord- en Zuid-Amerika als twee gigantische heupwiegende dansers die elkaars vingertoppen nog net aanraken bij

Panama. Een enórm leeg, ijzig wit Groenland. Europa min of meer in het midden. Afrika dat daaronder hangt. Het uitgestrekte Azië en Oceanië ten oosten en zuid-oosten. Waarom ziet de wereld er zo uit? Omdat we nog steeds de methode gebruiken die een andere Europese cartograaf, Gerard Mercator, een jaar of vijfhonderd geleden uitvond om de aardbol op een plat oppervlak weer te geven. De mercatorprojectie is tegenwoordig maar ietsje aangepast in de meeste online kaarten ter wereld.*

Een andere reden waardoor Europa wegkomt met die geografische grootspraak is dat dit het oudste continent is; niet in de zin van zijn geologische ontstaan, maar als eerste continent dat zichzelf als een geheel zag. Vijfentwintighonderd jaar geleden onderscheidde Herodotus, de Griekse ‘vader der geschiedschrijving’, Europa al van twee andere geografische gebieden, die hij Azië en Libië noemde (de laatste naam stond voor de toen bekende delen van Afrika), en hij dacht na over de grenzen daarvan.

Maar Europa is ook het nieuwste continent, vanwege de manier waarop het zich politiek organiseert. Nergens anders ter wereld is er zoiets als de Europese Unie.

* Kijk, om dat beeld bij te stellen, eens naar de versie van de Hobo-Dyer-projectie, die de echte omvang van gebieden toont, de zuidpool bovenaan zet en de Grote Oceaan in het midden. Europa is niet meer dan een clustertje kleine landjes tegen de rechteronderhoek aan en Groenland is een onbetekenend driehoekje linksonder. (Deze kaart, en nog veel meer, kun je vinden op timothygartonash.com/shortest.)

We kennen wel de Afrikaanse Unie, een vereniging van vijftenvijftig Afrikaanse landen, maar het niveau van integratie daar komt niet eens in de buurt. Er bestaat niet zoiets als een 'Afrikaanse burger' die zonder paspoort of visum van het ene uiteinde van dat continent naar het andere kan reizen, zoals Europese burgers dat wel kunnen.

De nieuwheid van Europa draait echter niet alleen om zijn ongekennde eenheid. De helft van de Europese landsgrenzen is recenter dan die in Afrika, die veelal dateren uit de dekolonisatieperiode van medio vorige eeuw. Kijk alleen al naar de oostelijke helft van Europa. In de jaren 1990 kreeg Polen nieuwe burens aan al zijn landgrenzen: in het westen kwam in plaats van Oost-Duitsland de herenigde Bondsrepubliek Duitsland, in het oosten kwamen in plaats van de Sovjet-Unie de Russische Federatie, Litouwen, Belarus en Oekraïne, en in het zuiden kwamen in plaats van Tsjecho-Slowakije Tsjechië en Slowakije.

Europa is dus niet alleen het kleinste en het grootste, het oudste en het nieuwste, maar ook het meest verenigde en het meest verdeelde continent. De Verenigde Staten tellen misschien vijftig federale staten, maar Europa heeft vijftig aparte landen. Toegegeven, dat klopt alleen als we alle microstaatjes meetellen, zoals Andorra, Monaco, Liechtenstein, San Marino en Vaticaanstad, plus Kosovo, Azerbeidzjan en de grensgiganten Turkije en Rusland. Maar zelfs als je dat niet doet, ligt het aantal Europese staten dat door de Verenigde Naties erkend wordt nog steeds boven de veertig.

In zijn hilarisch botte reisverhaal 'Among the Euro-Weenies' klaagt de Amerikaanse schrijver P.J. O'Rourke:

'Alles is te klein. De auto's zijn te klein. De bedden zijn te klein. De liften zijn net bezemkasten. Zelfs de talen zijn pietepouterig. Soms heb je er twee of drie nodig om je lunchplek te bereiken.'

Over die talen heeft hij gelijk. Als je na een vroeg ontbijt de Duitse stad Aken verlaat, de drie kwartier rijdt die het kost om naar de Nederlandse universiteitsstad Maastricht te komen, daar koffiedrinkt met een vriend en dan in nog eens drie kwartier doorrijdt naar de mooie Belgische stad Luik, ben je ruim op tijd voor de lunch. In één ochtend kun je je Duits, je Nederlands en je Frans oefenen, en zo nodig ook nog terugvallen op het Engels. Dat is al vier talen vóór de lunch.

Die verwikkelingen lopen door alles heen, zoals de blauwe aderen in Franse roquefort, Italiaanse gorgonzola, Danish Blue en Engelse stilton. Veel Europese regio's van nu zien zichzelf bijna als landen. Er zijn er zelfs meerdere die lange tijd aparte landen zijn geweest en sommige, zoals Schotland en Catalonië, hunkeren er duidelijk naar om dat ook weer te worden. Elke oude Europese stad is een encyclopedie. De Italiaanse stad Siena heeft bijvoorbeeld zeventien wijken die *contrade* heten, met kleurrijke namen als Civetta (Uil), Istrice (Stekelvarken) en Selva (Bos). Deze *contrade*, die in de middeleeuwen zijn ontstaan, houden jaarlijkse paardenraces tegen elkaar rond het centrale plein, zoals ze sinds 1656

al de meeste jaren hebben gedaan. Dat is nog steeds een centrale gebeurtenis in het gemeenschapsleven.

Zelfs een gebouw kan een boek op zich zijn. Geniet je een beetje van je verblijf in het luxe Hôtel Lutetia in Parijs, met zijn schitterende art-nouveau- en art-deco-details? Ik wil je geen ongemakkelijk gevoel geven, maar tijdens de Duitse bezetting in de Tweede Wereldoorlog was dit het hoofdkwartier van de militaire inlichtingendienst van de nazi's. Er werden Franse verzetsstrijders ondervraagd. Na de bevrijding van Parijs in 1944 werd het Lutetia gevorderd voor de opvang van overlevenden uit Duitse concentratiekampen. Op foto's zie je ze op elegante stoelen zitten, nog steeds in hun gestreepte kampuniform. Je wordt omringd door geesten in die stijlvolle hotelgangen.

Gezien die complexiteit zijn boeken over Europa meestal nogal dik. Ik heb er een van 2396 bladzijden in mijn boekenkast staan. Dus ja, in dit boek heb ik veel belangrijke dingen moeten weglaten.

Heb je nog tijd voor koffie? Een cappuccino voor jou? Wist je dat cappuccino waarschijnlijk vernoemd is naar de donkerbruine kleur van de pijpen van kapucijner monniken? O, en je móét echt een van die overheerlijke Portugese custardgebakjes proberen.

Dan neem ik een ristretto, de meest intense en geconcentreerde vorm van espresso. (In zekere zin is dit boek ook een soort ristretto.)

Klaar?

Oké, daar gaan we.